

lozsvári és moszkvai átmeneti egyetemi éveit, eddigi egész életét Máramarosszigeten élte le. Első látásra életrajzi adatai is egy kisvárosi tervhivatalnok sorsát határozzák be, nem pedig a gondolkodó prózaíróét, holott a két életút azonos. A rejtett írói pálya alakváltozásait bizonyára jó pár stáció jelzi, de azok feliratai, akár a máramarosi utakat szegélyező ködszivta, szélmarta mérföldkövekéi, kibetűzhetetlenek. Annyi bizonyos, hogy tulajdon képességeibe, irodalmi eszményeibe, tetténeki értelmébe vetett hittel, távol a szakma berkeiktől, a közgazdász álöltözetében két kitűnő regényt alkotott. Rácáfolva sejtéseinkre, miszerint az eltelt évtizedek során íróasztalfiókokban, ládák mélyén és padlásokon méltatlanul kézirat nem porosodott.

Kivételes meseszövekedvvel, nyelvi erővel és mértéktartással mesél köztudott dolgokról – történeteiben a történelem, politika, hivatás és magánélet kapcsoló-

dik össze szövevényesen – mintha tőle hallanánk először mindezekről. És annyi művészi tapintattal, ahogy a felhő árulkodik az általa beborított táj domborzatáról. Írásművészete újra igazolja, a peremvidék nem föltétlen provincia, másságát nem gondolkodása, inkább életritmusa jelenti – lassúbb lélegzetvétele, érverése, belső ideje –, innen ered termékenyítő- és megtartóereje. Ez a teremtő szemlélet távol irodalmi műhelyektől, pezsgő szalonnoktól éppen érintetlenségével, a naivval rokon nyíltságával, egyszermind diszkreciójával ejt meg; az alkotás e meszeszi szentélyében a művészi szándék is romlatlan maradt. Úgy tűnik, bármi legyen majd későbbi sorsuk, a végvárak őrtornyai ma még a szemlélődés kiváltságos helyei, ahonnan, akár egy magasles mellvédje mögül, réteken, vizeken, berkeken túl kilátás nyílik az egész kelet-európai tájra.

Bodor Ádám

Gáspár B. Árpád

ORIENT LUX

1. A felállás

Az Orient Luxban dolgoztam. Ha nem kerülök oda, uram, akkor... Nem. Ezt így akarták a csillagok. Nekem az Orient Luxba kellett kerülnöm, a főváros legrangosabb mulatójába. A legrangosabb? Ezzel semmit sem mondtam. Ő meg a csillagok. Néha összekeverednek bennem. Már nem is tudom, ki volt előbb, ő vagy a csillagok.

Maga nem ismerte az Orient Luxot? Csak kívülről, hirből? Erősen csodálkozom ezen, uram. Mintha mást olvasnék ki a csillagokból.

Mit? Maguk rokonok voltak. De lehet, hogy tévedek. Félbolond csillagnéző vagyok, uram.

Igaz, osztán porrá égett. S nem építették újjá. De ha nem ismerte az úr, akkor hogy meséljek róla? Világtalannak a világ fényességéről? Már megbocsásson az úr. Egyetlenegy volt belőle a fővárosban, az egész országban. Az én paraszteszemmel, meg ahogy a csillagok mutatják, nélküle nem létezett volna főváros, az ország meg a tör-

ténelme sem, amivel az úr foglalkozik. Már én amondó vagyok. Minden dolognak megvan a maga fészke. Ez szent igaz. Így áll a Bibliában is.

Nem volt az közönséges mulató, hova gondol az úr. És a küszöbét nem közönséges halandók lépték át. Az ország fölé. Akire a rang, a pénz, a múltja vagy a jövője ütött rá aranypecséjtét. A homlokukon viselték, amitől minden mozdulatuk, szavuk, szemük nézése másmilyen volt, mint e nagy hangyaboly többi turkálójáé. Így láttam őket, és így volt. Eltátottam a számat, a szememet, mint aki előtt váratlanul megnyílt a heledhét országon túli királyi palota ajtaja.

Nem tudom, hogyan csinálták, uram, de igencsak értettek hozzá. Ami igaz, az igaz.

A háborúnak épp hogy vége volt, a város lebombázva, üszkös falak, égnek meredő kísértetkémények, folyóba roskadt hidak, igen, ez volt, uram, meg csajkába mért krumplileves a törmeléket takarítóknak, a pincékből előbújt félig meggárgyult emberroncsoknak. De az Orient Lux tetőtől talpig fényárban úszott, a bőség, a magabiztosság méhkasaként zümmögött.

Igencsak értettek hozzá, uram. A Biblia is égi szférákról szól, ott is van sorrend, közönségesebb és magasabb rendű. Akkor meg miért ne volna itt a földön? A csillagok közt is, uram, némelyike épp hogy pislog, járja vaksin kiszabott pályáját, a másik meg megragadja a tekintetet, szikrázó trónjáról néz reánk. Így rendeltetett. És ha ez így van, akkor törvényét követni kell, nem a mi véges eszünkkel felülbírálni, rátromfolni. Ezt csodálom a csillagokban, és utálok az embereket. Már elnézést, uram. Nagyon nem szeretem, ha a csillagok rendjébe beavatkoznak az emberek.

Az Orient Lux a földi szférák csúcsa volt. Sem előtte, sem utána nem létezett hozzá mérhető. Elhiheti nekem, uram. Reggelig nézem a csillagokat. Ők tudják.

Kik jártak oda, uram? Számít is az valamit, ha megmondom az úrnak? Nem ismerte az Orient Luxot. Maga mondta. Nagy hiba volt nem ismerni, de még nagyobb letagadni. Ismertem én ilyeneket.

Mondom, uram, mondom, hogy kik jártak oda. Miniszterek, a királyi udvar főemberei, pártvezérek, parlamenti képviselők, diplomaták és világhírű művészek, akik előbújtak valahonnan a bombák szaggatta föld mélyéből, és a győztesek önbizalmával birtokukba vették az országot, az utolsó cseppig ki akarták inni a létezés, az újra megragadott hatalom mámorító italát. És tiszték, ezredestől fölfelé. Volt belőlük bőven, uram. Amerikai, orosz, angol, francia. Ugyebár, a háborúnak alig volt vége, és még békésen osztozkodtak. Körülöttük meg a dámák. Nélkülük nem lehet. A Bibliában is ez áll: férfi mellett a nő. Különböző színűre festett szálak sorakoztak, zenekar pódiummal, énekesekkel, táncosokkal, meghitt szeparé, játék- és táncterem, öltöző hölgyeknek, férfiaknak, és lakosztályok a kettesben megpihenni vágyóknak. És mindent márvány borított, süppedő vörös szőnyeg. A falak mentén nagy levelű disznóvénnyek, fentről meg kristálycsillárok szórták a fényt. Mesepalota volt ez, uram. Nem kocsma, nem vendéglő. Felette állt a közönséges földi dolgoknak. Ahogy a csillagos ég a földnek.

Eltalálta, uram. Még most is büszke vagyok rá. Habár mostanában, ugye, uram, nem illik ezzel henecegni. Lehet, hogy az úr is azért mondta azt, hogy csak hallomásból ismerte. Nekem mindegy. Letudtam, amit rám rótt a törvény, és a csillagokat néztem. Ők meg azt mondják, hogy sem előtte, sem utána hozzá fogható nem létezett. Szerencsés ember voltam. Még láthattam választékosságát, pazarló gazdagságának arany-sugarát. Nem tévedek, uram, amikor azt mondom, hogy külön Napja volt. Csak az övé. Ott ragyogott az égén, simogatott, melegített, életerőt ajándékozott, színültig töltötte örömmámorával a lélek poharát. Mindenkinek azzal, amit kívánt, ami hiányzott

neki, mert falai közt mindannyian édesgyermekei voltak, a földi lét ugyanazon jegyét hordozták homlokukon. Ha bűnös volt, még akkor is. Az ő bűnét viselte. Mennyit töprengtem én ezen. De megvilágosodott az agyamban. Elpusztult, a tűz martaléka lett, de ez egy mákszemnyivel sem bizonyítja hitványságát. Az a fára kúszó csillagász megmondta nekem: a legfényesebb csillagok örökre eltűnnek, és a helyükön betöltetlen úr marad. Hát ilyen volt az Orient Lux is, uram. Elhíheti nekem.

Ki szerzett engem az Orient Luxba? Az úgy volt, uram, hogy... Szóval Milán bácsi, a sánta pincér. Legalábbis az elején én pincérnek tudtam.

Tizennégy éves voltam akkor. A szüleim meghaltak ugyanazon a napon, ugyanabban az órában. Békesség és örök világosság fényeskedjék nekik. Hajtsa meg fejét mindenki Isten akarata előtt. Szépen mondta ezt a pópánk. Beesett arca, nagy fekete szemek voltak, homloka, mint a templom boltozata, és lapos melléből a Szentlélek erejével dörgött a szó. Aranszajú, áldott ember volt. Helye az Atya jobb kezén van, az angyali seregben.

Ugyanabban az órában. Mintha most is látnám őket. Én nyitottam rájuk az ajtót. Elhíheti az úr. Mint egymásra dűlt két fadarab feküdtek az ágyon. Anyaszülten, megmerevedve, már megbocsásson az úr. Ott laktunk azon a havason túl. Bekenték magukat rühzsirral. Miért szégyellném kimondani? Rühes volt nálunk télutóján mindenki. Vakarta magát férfi, asszony, gyerek, aggastyán. Száz kilométerre volt a falunk a legközelebbi vasútállomástól. Bizony, uram. Volt, aki életében nem látott vonatot. Nálunk úgy mondták: gőzös. És nem is akadt. Nem tudom, hogy miért, uram. Nem akadt. Inkább az ellenkező irányba indult el, beljebb, a hegyek, az erdők közé.

Szóval bekenték magukat, de másféle zsír volt az. Erősebb. Talán lovaknak való. Ki tudja? Nem bírta ki a szívük. Egymásra dűlve feküdtek viaszszárgán, akár a gyertya.

Olvadásos télutolja volt. A hó összetöppedt, piszkos lett, az ereszekekről vékony gyöngyfűzér pergette szemeit. Én oda voltam szénáért. Öcsém a tornác lépcsőjén kuporogtak, várták, mikor kerül rájuk a kenés sora. Nem mertek benyitni a házba, de még nyűszíteni se, mert az apám kemény, hirtelen haragú ember volt. Isten bocsássa meg neki! A hidegtől pirosra csipett arccal, vacogó fogakkal találtam őket, amikor hazakemeregtem a gyalogszánnal. A hó alól kidugták már fejüket az út kövei, és a szán rúdja hol hajsza, hol csára rándult. A kezem már elzsibbadt, nem tudtam tartani a rudat, és csupa kék folt lett tőle az oldalam. Ha pedig megindult egy-egy meredekebb domboldalon, hiába kötöttem láncot a talpa alá, és sarkamat belevágtam keményen a hóba, vitt, amerre jónak látott. Néha a levegőbe emelt, néha belevágott a hóba. Bocskorom, kapcám térdig lucskos lett, gubám meg párolgott az izzadságtól.

Nem sirtam. Hányszor nézem a csillagokat, uram, és nem akar eszembe jutni, hogy mikor sirtam először vagy utoljára. Sokáig forгатom elmémben ezt a dolgot. Mikor és miért? Nem emlékszem. Nem tudom, hogy mi az. Vagy nem fontos ez, uram? A Delta börtönbarakkjaiban sokan sirtak éjszakánként. A fene tudja, hogy miért. De mindig éjszakánként. Meglágyul a lélek, körülfogják az árnyak? A csillagokból én világosan kiolvasom, uram, hogy nincs múlt. Sem jelen, sem jövő. Az emberek becsapják magukat. Ha nincs, akkor miért sírnak. Haragudtam rájuk. A „főgyóntató” is. Azt mondta nekem, rá se rántsak, megkönnyíti ő a lelkiismeretüket. Örvendező lélekkel fényes jövőt kell köszönteni. Majd megtanítja őket. Az ő szemében bűn és lázadás volt a sirás. Én meg nem értettem, és ezért gyűlöltem azokat, akik sirtak. Nekem nem volt múltam. A csillagoknak sincs.

Behúztam az udvarra a szánt, kibújtam a hámból, és bámultam az öcséimet. Nem őket láttam. Mögöttük a ház csendjét. Odabent a halál tanyázik. Rögtön tudtam. Ez így igaz, uram. Mint a világ legtermészetesebb dolgát, mint annyi mást azóta. A kerí-

tések mögül asszonynépek figyelték, hogy mit fogok csinálni. Ők megérik a halál jelenlétét. Ez tölti ki az életüket. A szülés meg a halál. Az asszonynépekét itt a havasok között. Ez az ő titkuk. A férfiak nem szeretik ezeket a titkokat. Úgy tesznek, mintha nem léteznének, és nem beszélnek róla. Isznak, ha elpatkol egy-egy társuk, nézik me-reven a butéliát, és zavaros szemmel isznak.

Bementem a házba, az ajtót nyitva hagytam magam mögött, osztán egy darab hideg puliszkával meg egy fej hagymával a kezemben kifordultam, leültem az öcsém mellé, és szó nélkül falni kezdtem. Megéheztem reggel hattól. Az öcsémnek is törtem egy-egy falatot. Nem szóltunk mi egy szót sem. Ekkor kezdett óbégatni valamelyik szomszédasszony. Osztán a többiek is. Szaporán kondult a lélekharang. Én felálltam, és mentem az istállóba itatni a tehencskét, trágyát villázni. Ez az én dolgom volt. Mintha az apám ott állt volna a hátam mögött.

Ki volt Milán bácsi? Erről szóljak, uram? Miért is ne szólnék? Pincér volt. Öltözete után. Meg a néném férje. Szerbiából került hozzánk. Én így tudtam. Habár hallottam más dolgokat is, de nem értettem. Ő azt mondta, hogy Szerbiából jött, és kész.

Szóval Milán bácsi a háború után hozzánk keveredett, és megismerkedett a néném-mel, aki mosogatólány volt az Orient Luxban. El kellett mennie a falunkból, mert meg-esett egy csendőrtől. Jóllelkű ember volt az a csendőr. Két napot töltött a falunkban, katonaszökevényeket kerestek, osztán megesett a dolog a néném-mel. Tudta az egész falu. És a néném az egyik katonaszökevény mátkája volt. Muszáj volt neki valamit csinálnia, mert a katonaszökevényt nem kapták el. A néném meg hangosan végigóbé-gatta a falut, és mély kutat keresett. Nálunk nem titkolják a fehérnépek az ilyesmit. Megtörtént. Pontot kell tenni rá. Csak igen óbégatott, és elment a mély kutak mellett.

Az a csendőr helyezte el a nénémet az Orient Luxba. Jóllelkű ember volt. Milán bácsi megismerkedett a néném-mel, és tudja, uram, hogy szokott ez lenni ilyenkor. Az egyik is árva, mint az ujjam, a másik meg a párja. Bár elgondolkozhattam volna azon, hogy miért tetszett meg Milán bácsinak az én néném. Nem volt szép. Isten nyugtassa szegényt! A bánat elcsúfitotta az arcát, és beszélni sem szeretett. Napokig nem szólalt meg magától. Nem volt neki miről. Valami összekuszálódott a fejében. Valamikor a faluban épp rakoncátlan jókedvéről és beszédéről volt ismert. Valami ugye történik a lélekkel. Fúrt masina. Milán bácsinak mindent elhitt. Az meg ugratta. Nem tréfásan, dehogy-dehogy, uram. Milán bácsi sosem tréfált. Kint például sütött a nap, Milán bácsi meg rászólt: zuhog az eső, vigyél esernyőt. Néném kinéz az ablakon, bólint, és veszi az esernyőt. Ha jól meggondolom, uram, Milán bácsinak épp ez tetszhetett benne.

Ő ránézett valakire, és rögvést tudta, hogy azt mire használhatja. Annak a fejében meg sem fordult az a dolog. Érti, uram? Ő pedig már látta. Vannak ilyen emberek. Mint a vásárban a jó szemű kupec. Ránéznek az állatra, s már tudják, hányadán állnak vele, milyen hámba fogják, mivel ütik majd.

Szűk résű fekete szeme volt Milán bácsinak. Egy pillantása elég volt, és mindent látott a másikon. Annak meg sem kellett szólalnia. Szűk résű fekete szeme volt. Sosem felejttem el. Mifelénk nincs ilyen. Mindenkit fel lehet használni valamire, mindenkinek megvan a maga rendeltetése. A csillagokban is ez áll. Aki sokáig farkasszemet néz ve-lük, az tudja. Minden szónál, írásnál tisztábban és parancsolóbban mutatják az utat. Vagy kételkedik ebben az úr? Nem hinném, az arca... Jól van, uram, nem mondtam semmit.

Igen, uram, bennem is meglátta. Miért tagadnám? Tizennégy éves voltam. Ott álltam előtte szőrös gubában, bocskorban, ő meg hol rám vetette szűk résű fekete sze-mének pillantását, hol a pópánk levelét olvasta. Pópánk értesítette benne a nénémet,

hogy milyen szerencsétlenség szakadt a családjukra, és a négy árván maradt fiókból kit melyik fészekbe dugott; engem meg, aki munkabíró vagyok már, az ő gondoskodásába ajánl, mivel a falunkban túl sok az éhes száj, és ennyivel ő is tartozik az Úr színe előtt.

Aranyszájú és szent életű ember volt a mi pópánk, lelkén viselte a gyülekezet minden hívének tekervényes földi sorsát. A Mindenható bocsássa meg neki, uram, de azt hitte magáról, hogy ő Isten lelkének egy darabkája, a Szentlélek tüzenek szikrája lobog benne, amelyiknek fényében meglátják az örök igazságot és megmelegszenek a földi siralom fagyos völgyében vándorlók. Ezt a lángot, hirdette ő, nem olthatja ki senki az ő szívében. Két fekete szemé arcának csontüregében ennek a lángnak tüzetől lobogott. Magas volt és igen ösztövé, mintha valójának minden testi ereje szemének lobogásába költözött volna. Isten bocsássa meg neki szent buzgalmát. Már bugyborékkolt felette a Delta iszaposvize, de a kezét kidugta, és áldást, megbocsátást akart osztani. Úgy kellett eltörni, víz alá nyomni a kezét is. Félmunkát sosem szabad végezni, uram.

Néha elgondolkodom azonban, vajon a csillagos égbolt ismeri-e az emberi lélek melegét. Nem ismerheti. Én már csak így okoskodom, uram.

A csillagok és a lélek. Farkasszemet néznek. Kihívással vagy szelíden?

Bennem nagy egyetértésben. Mondtam már, hogy én sosem sirtam. Szent életű, buzgó hitű ember volt a pópánk, de nem ismerte Milán bácsit. Ez volt a bökkenő, ahogy mondani szokták

Milán bácsi nem volt egy a sok pincér közül, nem is volt ő igazi pincér, más helye és szerepe volt a felállásban.

Tetszik nekem ez a szó, uram: felállás. Nem kedveltem meg soha az urak könyvszagú, mesterkéltséggel beszédként, de ez a szavak igencsak megtetszett. Felállás. Nem kevés időbe tellett, amíg rányílt a szemem, és megvilágosodott előttem ez a szó. Nem akarok felválni, uram, de a könyveket forgató, sok iskolát végzett emberek közül is csak kevesen látnak belé ebbe a szóba. Felesleges dolgokkal terhelik meg az elméjüket. Vagy vakok és süketek maradnak, eltevé saját maguktól, lelki nemességüktől. A legtöbben a csillagokat sem látják. Nincs idejük rá, befonja őket az élet pókhálója.

Pedig mindenütt van felállás: a házban, a faluban, a templomban, a vásárban és az országban, mindenütt; nyersebb vagy ravaszabb szövésű – egyre megy. Felállás az mindenképp. Ezt látják a csillagok. Ők mindent látnak.

2. Lili kisasszony

Azt, hogy milyen volt Lili kisasszony, higgye el, uram, nem tudom elmesélni sem magamnak, sem másnak. Töprengtem én már ezen eleget. Néha már-már megfogható közelségben van, csak a kezemet kellene kinyújtanom, de minden hiába: ahogy hozzáérnek gondolataim, azon nyomban szertefoszlik. Ezért nézem a csillagokat. Ők mindent látnak, mindenről tudnak, s ott voltak előttem is, s ott lesznek, amikor rég a földben pihenek. Felettem fognak ragyogni. Azok a csillagok, uram, látja? S ők biztosan ismerték, uram, talán rokonok is voltak.

– Kik voltak rokonok?

– Hát Lili kisasszony meg a csillagok.

Már megbocsásson az úr, nem beszélek én badarságokat. És miért förmed rám? Én tudom, amit tudok. A csillagoknak vannak földi rokonaik. Ez csak így lehet, uram. Nem mindenkinek adatik meg ez.

Vannak közönséges halandók, akik eltompult lélekkel nézik a csillagokat, nem köti össze őket semmi, és nem tudják széttörni maguk körül féreg mivoltuk lárvaburkát. Ők azok, akik milliósámra nyüzsögnek körülöttünk, mihaszna földi dolgok után, és a boldogtalanság bűdös lúpvizében fürödöznek, meg tapossák egymást. Közönséges férgek, uram, hallgasson rám, én tíz évet húztam le a Deltában, és tapasztaltam egyet s más.

Csillag nélkül nincsen ereje a léleknek, pókháló csak, földi léte a gyöngeség meg-alázó esendősége.

Vagy az úr nem rokona a csillagoknak? Mert ugye ide talált a havasra. Jól van, uram, folytatom.

Milán bácsi odatolt Lili kisasszony elé, és azt mondta: itt van a szobainasa.

Lili kisasszony az ágyán ült rózsákkal teleszórt, bolyhos pongyolájában, lábát egymásra vetette, kilátszott a térde, naptól óvott porcelánbőre, és bojtos, magas sarkú papucsát játékosan billegette.

Mintha most állnék előtte... egy pillantást vetett rám, s tovább ráspolyozta pirosra lakkozott körmét. El-eltartotta magától a kezét, vizsgálgatta derús arccal, mintha kellemes emlékei cirógnának belülről, és lábat cserélt. Ezt úgy csinálta, hogy közben bolyhos pongyolája, amelyik tavaszi virágként messzire illatozott, még inkább szétnyílt, s én gyorsan elkaptam a szemem, hogy meg ne vakítson a gyönyörűség.

Ő észrevette zavaromat, bár az arcom nem pirult el, inkább feketén elkomorodott. Ez igen tetszett neki. Hátravetette a fejét, megrázta aranykoszorúként leomló rengeteg szőke haját, és Milán bácsi arcába kacagott.

– Új szerepet írtak nekem, maguk agyalágyult kecskebakok? Ifjak megrontója? Ki ő? – célozta meg a mellemet mutatóujjával, és a jókedv helyében düh öntötte el az arcát.

Milán bácsi ráordított: – Coki!

Ő nem hagyta magát.

– Coki neked meg az anyádnak, aki a világra hozott, te viperafajzat. Arra felelj, hogy ki ő, és miért nincs karika az orrában, mint a befogott medvének?

Milán bácsi vigyorgott. Olyan vigyorgást maga, uram, nem látott az életben. Nem tudom, hol tanulta, de keveset mondok azzal, hogy félelmetes volt. Vigyorgása mögött egy más, addig nem sejtett világ arca lapult, olyan magabiztos világé, amelyik porrá zúzza az embert, akár a mázsányi malomkövek a közéjük pergő életet. Nem ő vigyorgott, hanem azoknak a forgó malomköveknek a világa.

– Ez a szobainasa, nagyságos kisasszony, vakarja le róla a koszt, és szelídítse meg. Mindenben engedelmességni fog magának, erről én kezeskedem.

Milán bácsi ezzel ki is fordult, és becsapta maga mögött az ajtót.

Lili kisasszony szobája nem volt nagy, és olyan melegség áradt belőle, mint a legtakarosabb madárfészekből. A padlót vastag szőnyeg borította, az alacsony, támla nélküli székeket kipárnázták, az ágyon varrottas diszpárnák heverték, és a nyitott ajtajú, talpig tükrös szekrényben szebbnél szebb ruhák csüngtek. Asszonyi melegség és varázs töltötte be a szobát, amitől én enyhén szédültem.

Lili kisasszony megnyugodott. A körmével foglalkozott tovább, rám sem nézett. A szótlanságtól, a váratlan körülményektől kiszáradt a torkom. Nyelni akartam, de nem tudtam. Mereven bámultam magam elé.

– Tehát te vagy az új spionka? – kérdezte ártatlan, majdnem jókedvű hangon. – És Légyfogónak becéznek?

Nem hiszem, hogy elpirultam, uram, de az arcomon változhatott valami, gondolom, a csodálkozó butaság telepedett rá, mert Lili kisasszony hangosan kacagni kezdett. Hátravetett fejjel, csupa gödröcskével az arcán kacagott, s kék szemének ártatlan vidámsága mögül gúnyos érdeklődéssel figyelt engem. Szőke hajának egy-egy rakoncátlan tincse a homlokába hullott, és félig takart keble hullámozott a vidámságtól. Azon nőszemélyek közé tartozott, uram, akik nem szeretik a borult eget, a komor gondolatok felhőit. És a vidámság is fegyver, uram, még hozzá igencsak kiváló, különösen, ha fehérnép birtokolja.

De én akkor ott előtte nem ilyen bölcsességeket forgattam a fejemben. Azt hittem, hogy megnyílik alattam a föld. Nem hallottam, nem láttam zavaromban. Fülembedugult szívem hangos dobogásától, szemem nem látott az arcomat égető forróságtól. Kirántották lábam alól a földet, s el akart nyelni a szédület mélysége. Ilyesmit még sosem tapasztaltam.

Ő újfent megcserélte hófehér lábát. Én villámsújtottan álltam ott, és tudtam, hogy sorsomat immár megszabták.

Ne arra gondoljon, uram, hogy fejembe szállt és halántékomban lüktetett a férfigerjedelem. Ne erre gondoljon, mert nem igaz, százszorosán nem igaz.

Buta falusi bunkó voltam, de megéreztem, hogy egy olyan világba cseppentem, amelyiknek nincs határa sem lenn, sem fenn, sem ezen, sem a másvilágon. Mintha váratlanul a csillagok borultak volna fölém, az a még nem ismert, fára kúszó csillagász lázas, habókos beszédjével, és tudtam, hogy velem is egy fa csúcsa ring jobbra-balra, körülöttem a Delta párja száll. A jövőbe láttam, uram, láttam a helyemet, mindent.

Neki kedvére volt a zavarom. Felemelkedett széles ágyáról, körbejárt, megnézett minden oldalról, osztán puha, illatos kezével fel akarta emelni az állam, hogy szemembe nézhessen.

Elrántottam a fejem, hátráltam egy lépést. Féltam a közelségétől. Igen, uram, akkor, ott az első találkozáskor végérvényesen megérintett ez a félelem.

Nem úgy, ahogy az úr gondolja. Ez a félelem másfajta volt. Tudtam, hogy már nem a Milán bácsi útján járok. Mint amikor a vonatot más pályára állítják át. Csattogtak alattam a váltók, éreztem a kanyart, azt, ahogy a vonat magával ragad más irányba. Lili kisasszony világa ismeretlenebb volt számomra, mint a Milán bácsié vagy a faluban ismerteké. Vonzóbb és fenyegetőbb volt. Sötét szakadék szélére kerültem, amelyiken át csak a csillagok porának hídja vezet. Higgye el, uram, én nem akartam, én legszívesebben visszamenekültem volna a havasok közé, de ugyanakkor tudtam, hogy ez már végképp lehetetlen, becsapódott mögöttem az ajtó.

Lili kisasszony a hajamba túrt, mint egy állat bundájába. Meg is markolta. Nem gyengéden, uram, erről biztosíthatom. Azt akarta tudtomra adni, hogy most már az övé vagyok, behúzott a karámba. Már elnézést, uram, de nekem ez jutott az eszembe. Nézem a csillagokat. Maga, uram, mit szokott nézni?

Nem erről van szó? Arra kíváncsi, hogy mi történt osztán abban a szobában?

Semmi. Milán bácsi visszajött. Valami nyugtalaníthatta. Ott talált engem lesunyit fejjel, komor arccal. Azt vélhette, hogy kiütközött vad, paraszti természetem. Nem tetőtörizált. Hátba vágott öklével, ahogy a marhákat rúgják farba, amikor nem akarnak bemenni a karámba. Erős keze volt, döngött tőle a hátam. Tette ezt okulásképp arra fel, hogy hogyan kell viselkednem. Szóval döngött belé a hátam. Mondtam már, uram, hogy tizennégy éves voltam akkor, de már kinőttem a gyereksorból. Nem pa-

naszképp ismétlem, isten ments, uram, nem is rovom fel apámnak, de hatéves koromtól munkára fogott. Féktelen, erőszakos ember volt, eszébe sem jutott kimélni.

Ha én belegebbedek, akkor gebedjenek belé ők is, ordította a pópánknak meg a tanítónak, akik kíméletre szólították.

A tanítónk szerint nem volt rossz fejem. Két elemít jártam a keze alatt, és valamiért kedvelt. Nézem a csillagokat, és eszembe jut ez is. A tanítónkkal nem találkoztam többé. Kivégezték. Golyó általi halál. Így fogalmazzák meg hivatalosan ezt a fajta ítéletet. A Deltában tudtam meg.

Az elsők között volt, akin Habverő kipróbálta új kormányzási módszerét. Valahonnan visszahívatta mint nagykövetet, osztán falhoz állította. Ismeretlen parcella lett a sírhelye.

Mi sok mindent tudtunk a Deltában. A gyóntatóinknak is beszélniük kellett valakivel.

Nem velem, hová gondol, uram – bár évek múltával néha ez is előfordult.

Voltak közöttünk egykori nagykutyák: tábornokok, miniszterek, professorok. Tőlük hallottam, hogy a tanítónk abban a távoli országban, ahol nagykövetként képviselte az országot, teadélutánokat rendezett Habverő jóváhagyása nélkül. Szeretett beszélgetni. Ilyen volt ő mint tanító is. Arról, ami épp eszébe jutott. S neki mindig eszébe jutott valami.

Nekem például azt mondta egyszer, hogy álljak be katonának. Erre születtem, és az országnak új katonákra lesz szüksége, akik megvédik hazájukat.

– Az is lesz néktek, meglátjátok – mondta. – Most még nem tudjátok, hogy mit jelent hazát birtokolni, de arra születtetek, hogy megtudjátok. Nem adják ingyen, és nem tejbe aprított kenyér. Az igazságnak és a gonoszságnak fura ötvözete, de nélküle semmik lesztek.

Addig nem gondoltam én a tanítómra, amíg nem hallottam, hogy golyó általi halálra ítélték. Akkor eszembe jutott. És nem fogja elhinni, uram, ott a Deltában, az összezsúfolt emberek pállott szagától bűzlő barakkban jöttem rá arra, hogy van hazám. Akaratom, tudtom nélkül, de van hazám. Nem értettem, de bizonyosságához nem fért kétség még attól sem, hogy nagyon keserűket nyeltem.

Jól van, uram. Ezt úgysem hiszi el. Ott folytatom, hogy az apám munkába fogott. Ágat gyűjtöttem az erdőn, hátamon, gyalogszánon cipeltem haza; itattam a marhákat, amíg volt belőlük az istállóban – el nem pálinkázta őket az apám, az Úr kegyelme legyen vele; trágyát villáztam, később már kaszáltam is. Csontjaim megvastagodtak a munkától, hátam széles és domború lett, akár a medvéé.

Amikor Milán bácsi hátba vágott, Lili kisasszony szeme kerekre tágult. Nem az ijedségtől vagy a szájalomtól, uram. Az Orient Luxban nem tudták, hogy mi fán teremnek ezek. Lili kisasszony szeme kerekre tágult, mert nem buktam az orromra, sőt meg sem inogtam.

Milán bácsit ez feldühítette. Megint nekem akart jönni. Elhatalmasodott rajta a nevelési szándék. Azt akarta, hogy úri módra köszönjek Lili kisasszonynak, megmondjam a nevem, és nézzek becsületesen a szemébe.

– Kitaposom a beledet, te hálátlan bivalybonyú – ordította.

Lili kisasszony erre felszólította, hogy hagyja el az ő szobáját.

Rövid ideig farkaszemet néztek. Osztán Milán bácsi kibicegett.

Lili kisasszony hátat fordított nekem. Éreztem, hogyan suhintja meg arcomat pongyolájának lebbenése. Az ablakhoz sétált, széthúzta egy zsinórral a redőkben alá-

omló függönyt, mintha azt akarná, hogy ne félig homályban, hanem a beömlő nap-sugarak világosságában halljam a szavait.

– Utálom a parasztokat. Különösen, ha olyan alamusziak, mint te.

Nem értettem ezt a szót, de a megvetést igen. Nem bántott. A közelében akartam maradni, ott kellett maradnom. Nem számított, hogy milyen áron.

Nem hiszem, uram, hogy érti. Nem voltam szerelmes Lili kisasszonyba, vagy ha a teljes igazságot akarja: akkor sem tudtam, most sem tudom. És nem érdekelt. A szerelem. Más volt a felállás. Ott az Orient Luxban és az én egész életemben. Bizony, uram, a felállás. Nagy szó ez.

Erosen különböző világban élünk mi, uram. Már megbocsásson, de ez így van. Nem ismernek maguk minket, bármennyire is tudósok a könyvekben.

Lili kisasszony újfent fordult, megint meglegyintett illatos pongyolájának szele, és az arcomat akarta látni.

– Nézz a szemembe! Ne játszd meg az ártatlan ostobát.

Azt kérdezte az előbb, uram, hogy milyen volt Lili kisasszony arca. Nem értek a szavakhoz. De ha az úr kíváncsi valamire, akkor kérdezzen, és én becsületesen válaszolni fogok.

Ismertetőjel az arcán...?

Gondolkozzam egy kicsit, uram. Egy jel? A homlokán? Nem. Jobb vagy bal orcáján? És nem is az ajkán?

Megvan. Volt valami. Mintha nem szerette volna mutogatni. Pedig ahányszor önfelédten nevetett, előbújt a szemfoga. Kettő volt belőlük egymásra növe. És ettől mélyült bal orcáján a gödröcske.

Azt kérdi, uram, hogy kitől hallottam ezt a kettős szemfogat? Senkitől. Láttam. Különöseket kérdez az úr.

Lili kisasszony felemelte az állam, és azt mondta, hogy ronda ábrázatom van. Megvonta a vállát, mintha azzal folytatná: felőlem. De a szíve másképp irányította a dolgok alakulását, vagy inkább az esze. Ki tudja, mire gondolt. A hátamat ő is megdöngötte, nem olyan erősen, mint Milán bácsi, de többször, és csodálkozott. Valami motoszkált a fejében. Ez biztos, uram. Különben nem kérdezte volna meg első találkozásunkkor, hogy öngyilkos lett-e a pincemester, vagy elnyisszantották a torkát. Igyekezett a szemem közé nézni. Állnom kellett a tekintetét, de hogy beszélni is tudok, arról megfeledkeztem. Ő megismételte a kérdést, én meg erdőből szabadult bivalybornyúként megvontam a vállam.

Könnyű szolgálatom volt Lili kisasszony körül. Nekem kellett begyűjtani reggelenként a vaskályhába, fát, szenet cipelnem fel, tüzet raknom a fürdőszoba kazánjába, amíg ő fürdött, addig kitakarítottam, szellőztettem, és tiszta ágyneműt váltottam. Tizenegy órakor felhoztam a konyháról a kisasszony hideg reggelijét: sonkát, vaját, ikrát, vagy mézet és aranyhárgalacsszeleteket hozzá. Teát is főztem gyorsforralón.

Ebbe a könnyű szolgálatba eleinte beleizzadtam. Nem tudtam, hogy melyik a jobb vagy a bal kezem, hogyan kell fognom a tálcat, a csészét, félttem a fürdőszoba kazánjától, a sistersző forró víztől, és a szőnyegeket olyan igyekezettel végtam ki, hogy a kezemben maradt a végük.

Két dolog volt a legnehezebb, uram. Úgy járkálni a szobájában, hogy ne lássam őt – oldalt, háttal fordulni neki, munkám fölé hajolni mélyen, mert bosszorkányos asszonyi szépségével próbára akart tenni. Vagy nem vett emberszámba? Elöttem vetkőzött, öltözött, próbálta alsó- és felsőruházatát, kérte kint felejtett fürdőköpenyét vagy

szappanát, amikor már bent volt a kádban, és milyen melegem van kiáltással végigvetette magát az ágyon, kigombolkozott, és már megbocsásson az úr, de néha melltartójától is megszabadult.

Sokat nézem a csillagokat, uram, és megmagyarázták nekem, hogy ő nem tudott betelni saját szépségével, létezésének csodájával, azzal, ami közönséges halandóknak eszébe se jut. Ő saját magának a csillaga volt. Senki el nem érhetette őt, senki pályáját meg nem szabhatta, és azért feküdt órák hosszat mozdulatlanul a hátán, nézte nyitott szemmel a mennyezetet, hogy csodálhassa ezt a csillagot, megfürödjön titkának édes boldogságában. Ennek a boldogságnak fénypermetege az arcára hullott, beborította kekes-ezüstös fátylával, a csillagporos éjszakák lélekfájdító titkával.

Mit mondott, uram?

Hóbortos volt világeletében? Ismerte őt?

Csak feltételezi? Az más. Feltételezni sok mindent lehet.

Ha jól belegondolok, uram, huszonhárom éves lehetett akkor. Ezért kellett neki játszania néha velem. Ez volt a másik megpróbáltatás, amit állnom kellett. Kifigurázta ügyetlenségemet, rosszul mutatta meg a dolgokat, osztán rám fogta, hogy én tévedtem, hogy kétbalkezes paraszt vagyok. És kigondolt mindenféle bolondságot. Szoknyába akart bújtatni. Ravaszul kitervelte. Kidobálta szekrényéből az összes szoknyáját, lobogtatta orrom előtt, hogy melyik tetszik, körülsündörgött, hízelgett, hogy csak egyszer, egyetlenegyszer, ne legyek már olyan csökönyös paraszt, és hogy megijessük a vén kecskét. Ez Milán bácsi volt. Azt hiszi majd, hogy idegen személy jutott be Lili kisasszony szobájába. Ettől félték a legjobban. Nehogy idegen férközzék a közelébe.

Nem tellett sok időbe, amíg rájöttem arra, hogy ő kalitkába zárt madár. Minden lépését figyelték. Milán bácsi, a lépcsőfordulónál őgyelgő gorillák, a barátja, aki civil ruhás őrnagy volt, és olyanok is biztosan, akikről én nem tudtam.

Szóval szoknyába akart bújtatni, én meg menekültem előre.

A végén mégis sikerült neki.

Elbújt az ajtó mögé, de nekem azt mondta, hogy fürödni megy, és hátulról rám húzta a szoknyát a fejemen keresztül. A szoknya leszorította a két kezemet, nem tudtam hirtelenében kievickélni belőle. Forgolódtam, rúgkapáltam. Olyan lehettem, mint egy szoknyába bújtatott medve, akit a vásárokon mutogatnak. Ő meg hanyatt vágta magát az ágyon, és visított gyönyörűségében, a lábával meg a levegőben kalimpált.

Berontott Milán bácsi.

Én épp akkor próbáltam lehúzni a szoknyát a fejemen keresztül.

Milán bácsi megijedt, a legrosszabbra gondolhatott, és előkapta pisztolyát. Valahol a kabátja alatt tarthatta.

Lili kisasszony felsikoltott.

Ettől a sikoltástól én is megijedtem. Látni nem láttam semmit, csak a sikoltást halottam. Mit tehettem egyebet? Rúgtam egyet oldalt, ahol egy lábat véltem látni. Nem akartam sípcsonton találni Milán bácsit. Nem is tudtam, hogy ő az. Akkor nem rúgok olyan erőset. A pisztoly kiesett a kezéből, és jajgatva, sziszegve táncolni kezdett sánta lábán.

Lili kisasszony rikoitozva kacagott. Majd felkapta a pisztolyt.

Erre Milán bácsi abbahagyta az ugrálást, s a fájdmát is elválták. A pisztoly után kapott.

Lili kisasszony hátralépett, s a pisztoly csövét halántékához szorította.

A szobában szivdermesztő csend lett.

Akkor már nem volt rajtam a szoknya, mindent láttam.

Milán bácsi előregörnyedt, mint aki térdre akar bukni, vagy ugrásra készül. Szűk résű fekete szemében akkor láttam először a gondolatok utáni kapkodást. Az zakatolhatott a fejében, hogy valamit tennie kell. De az álla leesett, tátva maradt a szája. Szerdjes arcú, száználmas figura volt.

Lili kisasszony végigmérte, osztán a mennyezetbe lőtt. Biztosan kezelte a fegyvert, értett hozzá.

Vakolatpor hullott ránk, éreztem a puskapor csipős szagát.

Jakovits József

VÁLASZ KÖRNER ÉVA TIZENHÉT KÉRDÉSÉRE

Maga jobban tudja, hogy nálunk nem volt progresszió a képzőművészetben. Sőt nagyon kevés jó művészet volt. Kivéve a parasztit, a templomi barokkot. No és az örültekét, azaz a szentekét. Bernáth Aurél jó előre meghatározta a mindenkori használható „természetelvű” művészetet. Ők a mindenkori államhatalom védelme és támogatása alatt működő polgárok.

„A paradicsomból kizártak” szerencsére megteremtették a magukét. Greco, Csontváry, Grünewald, Arp, Huelsenbeck, Kandinsky, Klee, Max Ernst és Vajda Lajos. Richard Huelsenbeck DADA DRUMMER című könyvéből: *„Mivel az alkotó tehetség különleges kísérletező tudással jár együtt, ezért a művész arra törekszik, hogy a már létező megoldási módokat és normákat újakkal váltsa fel. Ebben az értelemben a művésznek szükségszerűen kívül kell maradnia a társadalmon. A félrevonulásnak ez a merészsége, a függetlenség, amely a létező értékeket tagadja, nem marad következmények nélkül. Az alapvető különbség a kreatív művész és a nem alkotó természetű csoport között szociálpszichológiai kategóriákban ragadható meg. A csoport abban érdekelt, hogy a meglévő értékeket konzerválja. A csoport kiáll bizonyos normák mellett, és a valóságot aszerint értékeli, hogy milyennek is kellene lennie. Ezzel szemben áll a művész, aki az ilyen categoricus imperativust visszautasítja, és önmagát a mivé is lehetne lenni struktúrájában határozza meg.”*

A festészetben még csak akadtak olyanok, akik mondani akartak valami újat, de a szobrászat a Herendi-gyár és az emlékművek között próbálta megkeresni a kényerét. A második világháború után a rózsadombi művésztelepen tömörült művészekkel megismerkedve korán kialakult az a véleményem, hogy a festőktől kell tanulnom. Mert csak ők voltak azok, akik valami mást tudtak és akartak mondani. És két kedvencem? Grünewald és Barlach, a drapéria mesterei. Barlach, ahogyan többé kovácsolja mondanivalóját. Most visszanyúltam hozzá a MÓZES-szoborral. De hát Max Ernst, Picasso, Miró, jobbak, mint a kortárs szobrászok, kivéve egypárat. Kezdetből fogva mesevilágban éltem, a külvilágot nehezen vettem tudomásul, mondhatnám, állandó meglepetéssel. Valahogyan nem tartoztam sehová sem, lényegében barátok nélkül. Sokkal később tanultam meg a társas életet a valahová tartozással. Pontosan tizéves koromban kezdtem rajzolni természet után, kerek négy évig. Antal Sándor fes-